

A kortárs kórusművek multikulturális jellege

DOI : 10.46522/S.2025.ed.7

STRAUSZ Imre-István PhD

University of Arts Târgu Mureş

strauszocsi@gmail.com

Abstract: The Multicultural Nature of Contemporary Choral Works

Multiculturalism and diversity in the field of choral singing enrich not only the artistic quality of choirs but also contribute to cultural understanding, social sensitivity, and the strengthening of inclusivity. This study seeks to explore what it means to be multicultural in music today, with a particular focus on choral performance. Can choral music in the 21st century serve as a resonant space for intercultural dialogue? What is the contemporary relevance of modern choral literature?

Key words: choir; art pedagogy; contemporary choral works; singing; musical diversity.

A zene történetében a kulturális kölcsönhatások mindig is jelen voltak, hiszen ezek formálták a zene alakulásának perspektíváját, azonban a tudatos és reflektált multikulturalitás a 20. század második felében kezd teret hódítani. Jelen tanulmányunk szándéka nem a történetiség felkutatására, annak elemzésére és konklúziók levonására fordítja figyelmünket, hanem a multikulturalitás jellegét megtartva igyekszik betekintést nyújtani a kortárs zeneirodalom lehetőségeinek tárházába. A téma sokrétű és számos dimenzióban értelmezhető, ezért a kortárs kórusirodalom felé irányítjuk érdeklődésünket a teljesség igénye nélkül és megkíséreljük összefoglalni azon tapasztalatainkat, melyet több éves karnagyai és karmesteri munkánk során alakítottunk ki művészi pályánk során. Tanulmányunk írásakor az elmélkedés és gondolkodás vezérmotívuma hajt, így bizonyos helyzetekben eltekintünk a témában megjelölt origótól és megkíséreljük a sokszínűség elvét írásunkban is megragadni, mintegy a téma háttérmotívumaként szolgálva.

Mit jelent ma multikulturálisnak lenni a zenében, különös tekintettel a kórusmuzsikában, ahol a hang maga válik, vagy válhat a különböző kultúrák találkozási pontjává? Tematikus inspiráció, vagy kompozíciós stratégia mindez? Olyan kérdések melyek gondolkodásra késztetnek, kíváncsivá tehetnek. Ha abból indulunk ki, hogy az emberi hangot nem csupán fiziológiai, hanem kulturális és spirituális jelenségként definiáljuk, akkor a hang nem csupán a test produktuma, hanem a kultúrák lenyomata is, mely magában hordozza a nyelvet, a ritmust, a különböző érzelmi kódokat és ezáltal nem csupán zenei eszközként értelmezhető, hanem kulturális médium is, amelyen keresztül az emberi sokféleség hallhatóvá válik. Egyszerre hordozza magában a természetet és a kultúrát is, vagyis: egyetlen hangban testet ölt a biológiai univerzalitás és a kulturális sokféleség is. Azt is mondhatnánk, hogy biológiai univerzalitása

összeköt, kulturális sokfélesége megkülönböztet, míg spirituális ereje közösséget teremt. E hármasság hatja át tehát a kortárs kórusművek bizonyos rétegeit, melyben a hang, mint test és kultúra, identitás és univerzum rajzolódik ki.

Lehet-e a kóruszene a 21 században a kultúrák közötti párbeszéd hangzó tere?

Ha abból a gondolatból indulunk ki, hogy a kórus, mint entitás, önmagában hordozza a párbeszéd eszményét, melyben a szólamok autonómiája és együttműködése a különbözőségből épít „közösséget”, azaz zenei egységet, akkor ez a szerkezeti metafora – egység a sokféleségben – a kulturális interakció zenei megfelelőjeként is értelmezhető, s mint olyan különösen alkalmasnak bizonyul különböző dialógusok megteremtésére a multikulturalitás jegyében. A továbbiakban megkíséreljük vázolni Karl Jenkins *Stabat Mater* című művészi alkotásán keresztül, azokat a jegyeket, melyek a multikulturalitás jellegét ötvözik egy alkotáson belül. Karl Jenkins (1944 -) a kortárs komolyzene egyik markáns alakja, aki műveiben gyakran ötvözi a klasszikus európai hagyományokat a világ különböző zenei kultúráinak motívumaival. A 2008-ban bemutatott *Stabat Mater* műve olyan globális és spirituális üzenetet hordoz, mely a különböző zenei kultúrák összefonódásán keresztül egy tágabb perspektívába helyezi a magát a szakrális szöveget. Művében a nyugati keresztény zenei hagyomány és a keleti spirituális zenei világ párbeszédének lehetünk tanúi. Mielőtt azonban részletesebben tárgyalnánk az adott műalkotás különböző rétegeit néhány gondolat erejéig nézzük meg magát a textust, mely alapul szolgál. A vallásos költészet egyik legismertebb példája a *Stabat Mater*, mely Jacopo da Todi nevéhez kapcsolódik és a szakrális művészetben lényegesen fontos helyet foglal el, időtálló érzelmi mélységével és tartalmával pedig számos művészt és művészeti ágat meghihletett. Központi témája a gyermekét elvesztő anya fájdalma, amely Mária szemszögéből láttatja a szenvedéstörténet utolsó szakaszát. A szerző a következőt írja műve előszavában:

A *Stabat Mater* egy 13. századi római katolikus egyház költeménye, melyet Jacopone da Todi nevéhez szokás kötni. Címe az első sor rövidítése: *Stabat Mater dolorosa* („Áll az anya fájdalmában”). E szöveg a középkori költészet egyik legmeggrázóbb és legközvetlenebb műve, amely Szűz Mária, Jézus Krisztus anyjának szenvedését szemléli fia keresztre feszítésekor. [...]Ezen felül hat olyan szöveget is feldolgoztam, amelyek az eredeti költeményen kívül esnek. Ezek közé tartozik az *Ave verum kórusátírat*a, amelyet eredetileg Bryn Terfel számára komponáltam; az *And the Mother did weep*, amely egyetlen, általam írt sort tartalmaz, és öt nyelven – angolul, héberül, latinul, görögül és arámiul (az akkori Közel-Kelet köznyelvén) – hangzik el; Carol Barratt kifejezetten e műhöz írt verse, a *Lament*; az *Incantation*, amely félig improvizatív jellegű, és részben korai arab nyelven énekliz; valamint két ősi szöveg feldolgozása, amelyeket Grahame Davies a *Stabat Mater* eredeti rímsémájához igazított, és amelyek angolul és arámiul hangzanak el.

Jenkins 2008, composer notes¹

¹ Szerzői fordítás angol nyelvről.

De térjünk vissza kiindulópontunkhoz, melyben arra kérdeztünk rá, hogy lehet-e a 21. századi kóruszene a kultúrák közötti párbeszéd hangzó tere. A választ a fentebb, példának szánt mű néhány elemén keresztül igyekszünk bemutatni. Elsőként induljunk ki a szövegből.

A kortárs kórusművek többségére jellemző a többnyelvűség használata, melyben a szöveg nem feltétlenül jelentéshordozó, hanem annál inkább, mint akusztikus szféra jelenik meg. A tárgyalt művészi alkotásban azonban, nem ezen elv szerint vezérelt kompozíciós technikát figyelhetünk meg, hanem szimbolikus jelentéstartalommal telítődik, melyben a különböző nyelvek az egyetemes emberi fájdalmat és együttérzést helyezik előtérbe. E többnyelvűségi keretben tehát olyan esztétikai üzenet fogalmazódik meg, mely képes hidat teremteni a különböző kultúrák között. Mindemellett a szövegek alkalmazásában egy sajátos és nagyon izgalmas szónikus tér rajzolódik ki, melyben a különböző textusok egymás mellé állítva egy minden pillanatában változó és izgalmas atmoszférát teremtenek. Jól érthetővé válik tehát, hogy e kompozíciós lehetőséggel a szöveg és zene kapcsolata, azaz dimenziója kitágul. Elég csupán a különböző nyelvek szótagszámaira, dallamíveire, vagy csak ritmikájára gondolnunk, melyek más és más élményforrást biztosítanak entitásukból adódóan, ám, ha ez még kontrasztba kerül a latin textussal, akkor a változók lehetősége dúsul, mely a művészi alkotás hangzásvilágának széles arzenálját képes bemutatni. A továbbiakban néhány példán keresztül az adott műalkotás egyes tételeire hivatkozunk és megpróbáljuk sokszínűségén keresztül egynéhány zenedramaturgiai megoldás révén ráfordítani gondolatunkat azon lehetőségekre, melyek a multikulturalitás jegyeit villantják fel számunkra.

A nyitó tétel latin textusa (*Stabat Mater dolorosa*) meghatározza és keretbe helyezi a művészi alkotás alaphangulatát. Bár az énekelt zenei szöveg latin, a zenei nyelvezet és hangszerelés ennél többet sejtet és egy sokkal szélesebb spektrumba helyezi a művet, mely már a kezdeti pillanatokban reflektál arra, hogy itt nem csupán egy hagyományos értelemben vett nyugat európai hangzásvilággal fogunk találkozni. A prolóógus jelleggel kezelt tétel (*Cantus lacrimosus*) már a nyitó pillanatban deklaráál, kijelent, teret nyit és érzelmi tónust ad, melyben jól értelmezhetővé válik, hogy a fájdalom nem expresszív, hanem annál inkább meditatív. A tétel egyszerre bizonyul gyászéneknek és univerzális imádságnak is egyben, ahol a zenei statikusság a transzcendens időtlenséget fejezi ki. Az a dramaturgiai „nullpont”, amelyből a további kulturális rétegek kibontakozhatnak.

Ezzel párhuzamban a II. tétel egy globális kitekintésnek minősül, mely tágítja az oratórikus forma tereit és egy teljesen más érzelmi állapotba kalauzolja a hallgatót. Az *Incantation* a mű egyik kulcstételeként is értelmezhető. Sajátossága és érdekessége egyfajta dualizmusban keresendő, melyben a nyelvi és etnikus „idegenség”, mint

váratlan zenedramaturgiai megoldás jelenik meg. Szövegét tekintve rövid² és imádság fókuszú, mely felhívó jelleggel az imádság ráhangolódására hívja a hallgatót, ilyen értelemben pedig egyfajta liturgikus imádságként is definiálható, melynek dramaturgiai szerepe a ráhangolódás és meditáció a transzcendencia felé, amely arra ösztönzi a hallgatót, hogy ne csupán intellektuális úton közelítsen a megértés felé, hanem egy személyesebb belső világon keresztül értelmezze azt. Ha egy őszintébb perspektívából nézzük, akkor azt is mondhatnánk, hogy e tétel dramaturgiai kapuként áll előttünk, mely a különböző kultúrák kommunikációs csatornáját és dialógusát nyitja meg. A szóló tétel nagyszerűsége abban rejlik, hogy az arab textust és az énekhangot helyezi előtérbe – ezáltal kontrasztba helyezve az első tételhez viszonyítva –, szekunder szerepet szánva a zenei kíséretnek, mely főként egy orgonaponttal alátámasztott időtlenségi érzetet kelt, míg az ütős hangszerek a zene színezését és dinamikai aspektusát teremtik meg a szóló énekes és kíséret párbeszédében.

Egy másik érdekes zeneszerzői törekvés: a többnyelvűség használata egy tételen belül. Ez a törekvés Karl Jenkins esetében nem újszerű, hiszen számos más művészi alkotása esetében (lásd például *Song of Sanctuary*³, *The Armed Man* stb.) találunk rá példát, de mindig más és más funkcióval telítődve. A *Stabat Mater VII.* tételle (*And The Mother did weep*) öt különböző nyelven szólaltatja meg a tételben jelölt szöveget: angol, héber, latin, arámi és görög. Érdekessége, hogy a zeneszerző nyelvi polifóniát alkalmaz zenei technikaként, így az egymásra rétegződött szavak egy különleges fonetikai textúrává alakulnak így gazdagítva a zenei szövetet. A hangzás metamorfózisa ez, mely a hallgatói percepcióban ölt dramaturgiai jelleget. Karl Jenkins *Stabat Mater* műve összetett, sok szempontból és szempontból vizsgálható, így ebben kontextusban nem törekszünk a mű teljes mértékű elemzésére, csupán arra reflektáltunk, hogy multikulturális jellegét tekintve rendkívül jól illeszkedik a kortárs műalkotások sorába. Többnyelvűsége, instrumentális sokszínűsége univerzalitása révén nagyszerű példának bizonyul a témában jelölt multikulturalitás felfedezésére a kortárs zeneirodalomban.

Mint láthattuk a kortárs művek zenei nyelvezete sokrétű és sok esetben eltérő a már számunkra is ismert „zenei atmoszférától”, így minden pillanatában képes megújulni, ezáltal pedig kreatív megvalósulásának ad teret, melyben a megértést a hallgatóra bízta. Osmo Tapio Räihälä „*Hogyan hallgassunk kortárs zenét?*” című művében gyönyörűen

² „*Salli li ajlinaa, ya qaddisa Maryam, ya walidat Allah, al adharaal adhara, salli li ajlinaa*” (Jenkins: 2008). Fordítása talán így nézne ki: „Könyörögi érettünk, ó, Szent Mária, Isten Gyermeké, ó, legirgalmasabb, könyörögi érettünk”.

³ A *Song of Sanctuary* műve egy univerzális, kultúrákon átívelő zenei nyelvezetet igyekszik megragadni, melynek központi témája az emberi hang, textusa pedig a szerző által konstruált szimbolikus nyelvezet, mely mentes a konkrét jelentéstartalomtól. E zeneszerzői megoldás szándékos, melynek célja a kultúrák közötti nyelvi megkötöttség „feloldása” - mely által megfosztja a hallgatót a hagyományos narratív struktúráról -, hogy az ne ütközzön semmilyen nyelvi értelmezésbe, hanem annál inkább a zenén keresztül találja meg saját érzelmi válaszát.

reflektál arra, hogy a kortárs zenei nyelvezet mennyire árnyalt és sok esetben más a társművészetekkel párhuzamban.

Lényeges különbség van a zene és a többi művészeti ág között az általuk használt »nyelvben«. Sokat számít, milyen kifejezésmódot használunk. Ha egy teljesen általam kitalált nyelven írok regényt, az olvasó egy mukkot sem fog érteni belőle, és biztosan nem olvassa el az első oldalnál tovább. Valóban egyetlen kiadó sem fog kiadni ilyen könyvet. Ugyanígy roppant valószínűtlen, hogy a saját költségén bárki is olyan filmet forgasson, amelynek képi világa semmiféle fogódzót nem ad a felismerhető, minket körülvevő valósághoz (képzőművészetként ez biztosan működne!). Új könyvekre, filmekre, színdarabokra és festményekre folyamatosan szükség van, mert ezek akkor is saját korukról szólnak, ha a mű története nem a jelenben játszódik. Olyan módon fejezik ki magukat, amelyet az olvasó vagy néző minden további nélkül el tud helyezni az adott művészeti ág kontinuumában. Lehet, hogy a tartalmuk új, de mód, ahogyan azt előadják, ismerős, az alkotó és a befogadó közötti küszöb nem túl magas. Talán nem tudjuk megmondani, mit láttunk egy friss absztrakt festményben, de az általa kínált képet attól még gondolhatjuk egészen fantasztikusnak. A zenében nem így van: nyugati fülünket olyan egyértelműen megdermesztette a lüktető, tonális zene, hogy zavarónak érezzük az attól való eltérést. A kortárs műzene »nyelve« más, mint a többi zenéé. A mű egyedülállóságának következménye ma olyan erős, hogy a zeneszerzőknek szinte »kötelező« minden egyes alkotásukhoz új nyelvet kitalálniuk. [...] Így aztán az összes művészeti ág közül a zene a legtalányosabb: a megértés felelőssége mindig a hallgatóé.

Räihälä, 2024, 184-185

Ebben a kontextusban a kortárs művek egy nagyon izgalmas és innovatív terepet biztosítanak a zene megértésének folyamatában. Ez azért is lényeges, mert nem helyezi a hallgatót egy szekunder státusba, hanem folyamatos impressziója révén állandóan aktív résztvevővé minősíti.

A kórus, mint interkulturális kommunikációs tér

Témánk egy másik aspektusa arra fókuszál, hogy a 21. századi kóruszene, hogyan válhat a multikulturalitás terévé, pontosabban hogyan és milyen formában ölthet teret. Értekezésünk e pontján is, mint azt már korábban tettük a közös gondolkodás és tapasztalat mezsgyéjén vezéreljük gondolatunkat, mintegy felhívva figyelmünket a kórusban rejlő potenciálra. Ha abból indulunk ki, hogy a kórus nem csupán egyéni önkifejezési forma, hanem több annál, azaz: egyszerre forma, közösség és jelentés, akkor ilyen értelemben számos lehetőséggel kecsegtet, mely a multikulturalitásban lényeges szempontot jelent.

A kórusművészetre alapvetően jellemző a polifónia, mely nem csupán zenei értelemben nyer teret, hanem entitásából fakadóan is, hiszen az egymással párhuzamosan, de ugyanakkor önálló státuszban jelenlevő szólamok együttese adja azt a szerkezeti formát, amelyben a szólamok közötti reláció kommunikációs felületet

nyithat, melyben minden hang önálló jelentéssel bír, mégis a közös hangzásban (dialógusban) nyer értelmet. A továbbiakban nézzünk néhány példát, hogy a kórus, mint interkulturális forma milyen formában ölthet testet. Milyen interkulturális zenei megnyilvánulások lehetségesek a kórus esetében?

Egyik ilyen lehetőség, amikor a művészi alkotások kínálják a multikulturalitás lehetőségét (lásd fentebb Karl Jenkins *Stabat Mater*). Ezekben a művekben nagyobb és kisebb szinteken is tetten érhető a multikulturalitás lehetősége: nyelvi pluralitás, zenei konvergencia, előadásbeli interakciók, hangszerelési módok stb. Egy másik alternatíva lehet a kórusfesztivál/ok, mint interkulturális platformok (World Choir Games, Europa Cantat, IFCM World Symposium on Choral Music stb.), melyek a zenei kommunikáció (és nem csak) legfontosabb terei. Ezek olyan események, ahol a részvétel, a jelenlét és az interakció hozza létre a kommunikációs teret és ad jelentéstartalmat. Egyfajta kulturális laboratórium, ahol a zene a társadalmi kapcsolódás lehetőségét kínálja a benne résztvevőknek.

Összegző gondolatként elmondható, hogy a nemzetközi fesztiválok, a kortárs zeneszerzők munkái, a közösségi zenei gyakorlat, a kortárs zeneirodalom iránti nyitottság, mind olyan elemek, melyek hozzájárulnak / vagy hozzá járulhatnak ahhoz, hogy a kórus az interkulturalitás akusztikus szimbóluma legyen, vagyis az a tér, ahol a különbözőség nem szétválaszt, hanem összekapcsol és lehetőséget teremt a kommunikációra.

BIBLIOGRÁFIA

- RÄIHÄLÄ, Osmo Tapio, 2024: *Hogyan hallgassunk kortárs zenét?*, Sclar Kiadó
JENKINS, Karl, 2008: *Stabat Mater*, zongorakivonat, Boosey & Hawkes Kiadó, London.

© STRAUSZ Imre-István. Jelen alkotás a Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY) nemzetközi licenc védelme alatt áll.